

LIETUVOS MOTERŲ VERSLUMO GALIMYBIŲ KAITA INTEGRACIJOS Į EUROPOS SĄJUNGĄ SĄLYGOMIS

Jūratė Guščinskienė¹, Jadvyga Čiburienė²

Kauno technologijos universitetas, Lietuva, ¹jurate.guscinskiene@ktu.lt, ²jadvyga.ciburiene@ktu.lt

Anotacija

Pasaulinės ekonomikos vystymasis lemia, kad postmaterialistinės vertybės, tokios kaip lyčių lygybė (vienodas darbo užmokestis ir elgesys darbe), diskriminacijos netaikymas amžiaus, lyties pagrindu, moterų ir mažumų teisės ir pan., pakeitė materialistines vertybes. Pastaruoju laikotarpiu moterų užimtumo, savarankiškumo, darbo užmokesčio didėjimo tendencija yra stebima tiek Europos Sąjungos (ES), tiek ir Lietuvoje.

Straipsnyje parodoma, kad lyčių lygybė šiandieninėmis sąlygomis tiek visuomeniniame gyvenime, tiek politikoje ir ekonomikoje, įskaitant verslą, tampa politikos prioritetu. Nagrinėjama lyčių vaidmens koncepcijos raiška smulkiame vidutiniame versle (SVV). Visuomenėje nusistovėjęs vyro – verslininko – stereotipas, tuo tarpu šiame straipsnyje tiriama moterų verslumo galimybių kaita ekonomikos modernizavimo sąlygomis Lietuvai integruojantis į ES.

Raktažodžiai: verslininkystė, moterys versle, verslo galimybių kaita, integracija.

Įvadas

Atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje, gana sparčiai ėmė kurtis verslo įmonės. Verslininkų sluoksniš Lietuvoje formavosi sudėtingomis sąlygomis. Tai lėmė teisinės bazės netobulumas, patyrusių viešojo administravimo specialistų stoka, privatizacijos nesklandumai, korupcija ir t.t. Tačiau net ir esant tokioms sudėtingoms sąlygoms verslas Lietuvoje aktyvėjo ir šioje veiklos srityje šiandien nemažas vaidmuo tenka moterims verslininkėms, kurios valdo 30 proc. šalies smulkaus ir SVV. Moterys verslininkės ima aktyviai veikti ne tik tradicinėse verslo srityse tokiose kaip viešbučių ar restoranų verslas, bet statybų, transporto srityse, kuriose tradiciškai dominavo vyrai. Pagal moterų verslumo rezultatus Lietuva neatsilieka nuo Prancūzijos ir Jungtinės Karalystės.

Kita vertus, lytis yra svarbi transnacionalinė socialinė charakteristika, veikianti ES teikiamą paramą įvairioms ekonominėms veikloms ir sritims. Praktiniai tyrimai rodo, kad moterys dirba mažiau apmokamus darbus, todėl yra labiau priklausomos nuo ekonominės situacijos ir nuo ES teikiamos paramos. ES vykdoma socialinio reguliavimo politika svarbi tuo, kad sprendžia rinkos netobulumo problemą ir nėra tik pajamų perskirstymo atvejais.

Europos Komisija 2000 m. įsteigė tinklą Europos moterų verslui skatinti (WES tinklas). 2008 m. pabaigoje šiam tinklui priklausė 30 Europos ekonominės erdvės ir ES valstybių ir valstybių kandidačių. Lietuva WES tinkle turi atstovą nuo 2004 m. Tai vienintelė organizacija, kuri kaupia informaciją apie nacionalines moterų verslo skatinimo iniciatyvas bei programas, kelia aktualius moterų verslo klausimus, ieško iškilusių problemų sprendimų būdų ir galimybių, dalijasi patirtimi ir pan.

Įgyvendinant Lietuvos Ilgalaikės valstybės raidos strategijos iki 2015 m. išskirtą konkurencingos ekonomikos prioritetą viena iš svarbiausių krypčių yra pramonės ir verslo vystymas. Kadangi ekonomika yra sudėtinga agreguota visuomenės gyvenimo sritis, tai ji pasižymi pastovia kaita. Lietuvai tapus ES nare, jos šiuolaikinėje ekonomikoje nenutrūkstamai formuojasi naujos ekonomikos modernizavimo galimybės ir kryptys.

Lietuva prisiima įsipareigojimus įgyvendinti Lisabonos tikslus ir Užimtumo gairių reikalavimus – padidinti užimtumą ir pagerinti jo kokybę. Šalyje vidaus politikos priemonėmis siekiama įgyvendinti tris pagrindinius bendrus tikslus: 1) pasiekti visišką užimtumą, 2) didinti darbo kokybę ir našumą ir 3) užtikrinti socialinę sanglaudą ir jos aprėptį. Tačiau tai, kad tik nedidelis skaičius moterų dirba įvairaus lygio vadovaujantį darbą ūkinėje veikloje ir politikoje, kad jų atlyginimas yra mažesnis negu vyrų, nors moterų išsilavinimo/išsimokslinimo lygis yra aukštesnis nei vyrų tai liudija, kad nėra pilnai panaudojami moterų gebėjimai ir pasireiškia lyčių nelygybė.

Moterų aktyvumo didėjimas įvairiose srityse (ekonomikoje, visuomeniniame gyvenime ir sprendimų priėmimo procesuose, politikoje ir pan.) ne tik šalies vidaus, bet ir užsienio mastu, sudarė prielaidas lyties dimensijos analizei verslininkystės plėtros aspektu. ES lygiu moterų vaidmuo ekonomikoje traktuojamas ypač reikšmingai, kaip ir SVV – tai svarbūs instrumentai siekiant įgyvendinti ekonominio augimo proveržį globaliniame trijų svarbiausių pasaulio ekonomikų (JAV, ES ir Japonijos) vystymosi požiūriu. SVV ir

moterų verslininkų vaidmenį ekonominėje sistemoje analizavo Hausman R., Tyson L.D., Zahidi S. (2007), N.M. Scarborough, T.W. Zimmerer (1993), W.G.Nickels, J.M.McHugh, S.M. McHugh (1996). Lyčių lygybės strategiją, moterų verslumo ir užimtumo politiką ES apžvelgė J.Reigardienė (2004), verslumo sąvoką, jo ugdymą tyrė R. Jasinavičius (2006), Kučinskienė (2006). Darbo rinkos struktūros pokyčiai analizuoti J.Čiburienės ir J.Guščinskienės (2008); G.Startienės ir R.Remeikienės (2008). Ūkio subjektų veikla ekonominėje sistemoje neatsiejama nuo pačios sistemos ir yra jos dalis, kaip charakterizuoja Z.Lydeka (2001), O.G.Rakauskienė (2006); Galinienė B., Melnikas B., Miškinis A., Valentinavičius S., Barzdenytė Br., Stanikūnas R., Balčiūnas N., Svetikas K., Ragauskienė E., Neciunskas A., Albaitytė G., Štilinis R. (2007) ir kt.

Sprendžiant užimtumo didinimo ir jo kokybės klausimus išryškėja dvi svarbios galimų sprendimų sritys: SVV plėtra bei moterų verslumo galimybės ir jų kaita šiandieninėmis sąlygomis.

Straipsnio tikslas – nustatyti Lietuvos moterų verslumo tendencijas šiandieninėje visuomenėje.

Tyrimo uždaviniai:

- charakterizuoti moterų ir vyrų galimybių situaciją darbo rinkoje ES ir Lietuvoje;
- išskirti ir paaiškinti pagrindinius veiksnius įtakojančius moterų verslumą;
- palyginti Lietuvos ir ES šalių moterų verslininkystės rezultatus;
- išsiaiškinti studentų požiūrį į verslininkystę ir nustatyti jų verslininko prigimtinės savybes remiantis R.Kenneth metodika.

Tyrimo metodai. Teorinė problemos analizė pagrįsta užsienio ir Lietuvos mokslininkų mokslinių publikacijų studija, Lietuvos ir ES-27 šalių statistinių duomenimis, jų lyginamąja analize, ekonominių rodiklių sinteze. Siekiant išsiaiškinti jaunimo požiūrį į verslininkystę ir nustatyti jų verslininko prigimtinės savybes atlikta studentų apklausa taikant R.Kenneth metodiką.

Ekonominės sistemos elementų kaita SVV lyčių lygybės kontekste

Lyčių lygybė šiandieninėmis sąlygomis tiek gyvenime, visuomenėje, tiek politikoje ir ekonomikoje, įskaitant verslą, tampa politikos prioritetu. Moterys sudaro daugiau negu pusę pasaulio, tame tarpe ir Lietuvos gyventojų (51,3 proc.) skaičiaus. Nuostoliai nepanaudojant jų gebėjimų ir talentų yra didžiuliai. Ekonomika laimi mažinant apribojimus moterims įsijungti į darbo rinką. Apskaičiuota, kad Azijos ir Ramiojo vandenyno regiono šalys dėl moterų darbo galimybių nepanaudojimo kiekvienais metais patiria 42-46 mln. USD nuostolių (Hausman R., Tyson L.D., Zahidi S., 2007, 20). Pasaulio banko vertinimais, Vidurio Rytų Europos šalys taip pat patiria didelius nuostolius, kadangi tik trečdalis moterų įsijungusios į darbo jėgą.

Vienas pagrindinių tikslų pasaulinėje ekonomikoje, tiek ES-27, tame tarpe Lietuvoje, kokybiškai pagerinti ekonominį vystymąsi. Vienas iš veiksnių – pritraukti moteris į aktyvią ekonominę veiklą. Tai tuo pačiu pagerintų ir moterų padėtį visuomenėje. Būtinumą analizuoti moterų verslumo galimybių kaitą lemia tai, kad daugelyje Lietuvos, kaip ir kituose ES-27 šalių narių regionuose, kyla ekonominės ir socialinės problemos, rodančios vykstančius pokyčius. Daugelyje šalių dabartiniu laikotarpiu aktualios nedarbo, verslumo ir lyčių lygybės darbo rinkoje problemos. Lietuvos Respublikos užimtumo didinimo programoje atitinkančioje Europos užimtumo strategiją (EUS), numatytos penkios užimtumo didinimo kryptys: 1) darbo vietų sistemos plėtojimas (darbo vietų sistemos plėtra, vietinio užimtumo iniciatyvų skatinimas); 2) užimtumo rėmimo tobulinimas (darbo rinkos politikos aktyvinimas, užimtumo ir socialinės sanglaudos stiprinimas); 3) gebėjimų prisitaikyti prie rinkos pokyčių tobulinimas (struktūrinių pokyčių padarinių švelninimas, darbuotojų kvalifikacijos tobulinimas); 4) lygių galimybių darbo rinkoje didinimas ir užtikrinimas, lygių galimybių įstatymų tobulinimas (vyrų ir moterų lygių galimybių darbo rinkoje užtikrinimas) ir 5) užimtumo politikos integralumo ir atvirumo didinimas (užimtumo ir darbo rinkos valdymo sistemos tobulinimas). Kita vertus, nepakankamas verslumas ir, ypač moterų SVV skatinimo stygius, riboja naujų darbo vietų kūrimą

Ekonominėje sistemoje, jos struktūrose vykstantys kaitos procesai rodo jos polinkį į modernizavimą, kuris išreiškiamas pokyčių esme, kokybiniais ir kiekybiniais rezultatais. Ekonominė sistema suprantama kaip motyvuotų ekonomikos subjektų integruota visuma, kurie tarpusavyje susieti priklausomybės ryšiais ir veikiantys konkrečioje makroekonominėje aplinkoje (Lydeka, 2001, 57).

Mokslinėje literatūroje (Galinienė ir kt., 2007, 10-17) nurodoma, kad modernizavimas yra kryptingas procesas, kurį apibūdina esminiai prioritetai:

- orientacija į verslo efektyvumą ekonomikos modernizavimo sistemoje ir palankios aplinkos verslo plėtrai sudarymą, siekiant užtikrinti verslo konkurencingumą;

- mokslo ir technologijų plėtojimo ir inovacijų skatinimas;
- užimtumo problemų visapusiškas sprendimas ir žmogiškųjų išteklių ugdymo gerinimas;
- regionų socialinės ir ekonominės raidos bei darnaus ekonomikos vystymo klausimai;
- verslo tarptautiškumo didinimas.

Charakterizuojant vyrų ir moterų galimybes darbo rinkoje būtina atkreipti dėmesį į lyčių vaidmens (stereotipų) koncepciją, kuri iš vienos pusės apima: 1) racionalaus išteklių naudojimo ir jų kontrolės klausimus; 2) dalyvavimo gamybos ir reprodukcijos procesuose bei jų skatinimo problemas ir 3) pareigų pasiskirstymo namų ūkių veikloje klausimus, tačiau dažniausiai ji apsiriboja namų ūkių veiklos analize (Rakauskienė, 2006, 617-618). Asimetriškumo principas ekonominių galimybių darbo rinkoje požiūriu vertinant vyrų ir moterų galimybes ryškus, tradiciškai nusistovėjęs vyro verslininko stereotipas.

Verslo vystymo veiksniai

Mokslinėje literatūroje nurodomi įvairūs veiksniai stimuliuojantys verslo vystymą, pvz.: pasiekimai, vertinimas, pripažinimas, moralinis pasitenkinimas (Baumbeck, Mancuso, 1987; Martinkus, 2001, 691); pelnas (Badgonas, Kazlauskienė, 1997, 10); pelnas, nepriklausomybė (savarankiškumas veikloje), galimybės, asmeninės ambicijos (Nickels, McHugh, 1996, 144); asmeninė nepriklausomybė, neribotos galimybės siekti pelno, laisvė daryti tai, kas patinka jiems tinkamu laiku (Martinkus, 2001, 697). JAV atlikti tyrimai rodo, kad pastaruoju metu SVV savininkai savo veikloje vis labiau vertina: 1) pasitenkinimą gaminama savo produkcija ar teikiamomis paslaugomis; 2) vykdomą kontrolę, 3) laisvę; 4) lankstumą; 5) galimybę pasitikėti savo jėgomis; 6) kontaktą su klientais; 7) pelną; 8) kontaktą su samdomais darbuotojais; 9) pripažinimą; 10) savo asmeninio gyvenimo planavimo nepriekaištumą; 11) patikimumą ir 12) verslininko statusą.

Svarbiausieji verslininko bruožai (Nickels, McHugh, 1996, 145) :

- Savikontrolė – visapusiškas pasitikėjimas savimi, gebėjimas kontroliuoti save;
- Pasitikėjimas savimi – lyderiavimas, pasitikėjimas savo idėja, optimizmas, nuolatinis energingas jos palaikymas ir užsibrėžtų tikslų įgyvendinimas;
- Aktyvumas – ypač svarbu visapusiškas siekimas įgyvendinti savo idėjas praktiškai;
- Energingumas – savo verslo realizavimui būtinas emocionalumas, sugebėjimas dirbti tiek protinį, tiek fizinį darbą;
- Neapibrėžtumas – verslas dažniausiai susijęs iš anksto numatoma ir neapibrėžta rizika.

Greta šių bendrų bruožų išskiriama *moterų verslui būdingi bruožai* (Nickels, McHugh, 1996, 26): pažiūros, vertybės, talentai ir įgūdžiai, derantys su naujos ekonomikos bruožais.

Moterų verslininkų verslo raidos tipai (Scarborough, 1993, 17):

- *1 tipas*, kai dėl asmeninio pasitvirtinimo ir susiformavusios krizės steigia rizikingą verslą;
- *2 tipas*, kai motyvas – labai stiprus poreikis pasiekimams, nepriklausomybei ir kontrolei. Tai tipiška vyrų verslo steigimo priežastis. Šie pokyčiai vyksta, nes tik vyrai, tiek moterys turi tą patį, arba aukštesnį, išsilavinimo lygį, kvalifikaciją ir patirtį.

Mokslinės literatūros ir statistinių duomenų analizė rodo, kad naujos ekonomikos bruožai keičia bendrąsias verslininko charakteristikas, tuo pačiu verslininkui keldami reikalavimus ir formuodami šiuolaikinio *verslininko/-ės įvaizdį visuomenėje*:

- didėja verslininkų/-ių išsilavinimo/išsimoksinimo lygis. JAV tikėtina, kad nauji verslininkai/-ės turės verslo bakalauro ar magistro laipsnį;
- didesnė patirtis, nes SVV vis labiau pradeda užsiimti stambiose kompanijose darbo patirtį įgiję darbuotojai;
- nauji verslininkai/-ės yra vyresni pagal amžių, nes savo verslą sukūrė vyresniame amžiuje.

Pastaruoju laikotarpiu moterų verslumo augimas buvo ypač žymus. JAV Smulkaus verslo valdybos, duomenimis, moterims priklausančių įmonių dalis sudarė tik 4,5 proc. visų įmonių 1977 m. 2008 m. daugiau kaip 40 proc. visų įmonių priklauso 51 proc. moterų, nors tik 3 proc. šių bendrovių bruto metinės pajamos yra daugiau kaip milijonas USD. Sėkmingiausių moterų verslo vienetų tyrimo analizė parodė bendrus šioms įmonėms bruožus, pateiktus 1 lentelėje.

Verslininko/-ės bruožų analizė rodo, kad be svarbiausių verslininko bruožų, tokių kaip savikontrolė, lyderiavimas, optimizmas, vis labiau didėja naujų savybių svarba, tokių kaip: išsilavinimas, patirtis, perspektyvos vertinimas. Šios savybės būdingos ne tik vyrams, bet ir moterims.

Verslumo galimybės Lietuvoje

Mokslinėje literatūroje (Jasinavičius, 2006) nurodoma, kad verslumas – tai kūrybiškumas, naujovės, pasirengimas rizikuoti ir gebėjimas planuoti bei valdyti projektus, siekiant numatytų tikslų; tai asmenybės tobulėjimo būdas, savarankiškumo ir laisvės įrankis; tai visuomenės gyvenimo kokybės gerinimo katalizatorius. Jis vertinamas kaip kūrybingos, veiklios ir atsakingos asmenybės lyderystės matas. Anot M.Kučinskienės (2006), *svarbiausios verslumo charakteristikos yra*:

- 1) *kūrimas* (sukūrimas kažko naujo, ko prieš tai nebuvo; pagrįstas aiškiu, trokštamu rezultatu);
- 2) *naujos rizikingos veiklos rezultatas* (nauji produktai/paslaugos: naujas procesas).

1 lentelė. Bendri sėkmingi JAV moterų verslo bruožai

Bendri sėkmingų įmonių veiklos bruožai	Charakteristikos
Investicijos į profesionalius patarėjus	Moterų įmonės yra pasirengę investuoti savo išteklius į nešališkus profesionalius patarėjus, tiek steigiant įmonę, tiek ir jai plečiantis.
Taikymas sudėtingų valdymo praktika	Plečiant verslą ypač svarbu aiškiai apibrėžti ir tobulinti atskirų padalinių darbą, taip pat pakankamai dėmesio skirti žmogiškajam veiksmui. Verslui augant ir keičiantis svarbu jos vidinės struktūros, planavimo, organizavimo, valdymo aiškumas, tai padeda lengviau prisitaikyti prie išorinių naujų iššūkių ir poreikių.
Šiuolaikinių technologijų naudojimas	Technologijos pokyčiai ypač spartūs. Verslas, sugebantis prisitaikyti prie šių pokyčių, sugebės daugiau laimėti ir naudoti netgi naujus rinkodaros būdus. Dabartiniu laikotarpiu svarbu investuoti į elektroninę komerciją, plačiai naudoti internetinius tinklus bei bendradarbiauti su žiniasklaida ir naudotis jų technologijomis.
Finansavimo šaltinių diversifikavimas	Nuo pat verslo pradžios, lygiagrečiai profesionalių konsultantų svarbai, būtina naudoti įvairius finansavimo šaltinius ir paramą nuosavo verslo augimui. Pirmiausia “trys F” draugai (friends), šeima (family) ir asmeninė sėkmė (personal fortune).
Patvirtinimas, kad moteris yra verslo savininkė	Moterys verslininkės dažnai skiria laiko sertifikuoti verslą kaip priklausantį moterims. Praktika rodo, kad tarp lyderiaujančių firmų yra 2,5 proc. daugiau firmų, kurios sertifikuotos kaip moterims priklausantis verslas.
Dalyvavimas profesinių organizacijų veikloje	Moterys labiau linkę dalyvauti savo pramonės prekybos ir profesinėse organizacijose, savo dalyvavimą šioje veikloje panaudoja kaip mokomąją priemonę, ir kaip sritį paremti savo firmai ir pritraukti naujų išteklių.

Šaltinis: sudaryta pagal *Women leadership, 2008*.

Rinkos analizės ir tyrimų grupės „Rait“ atliktas tyrimas parodė, kad tik 18 proc. Lietuvos gyventojų laiko save versliais žmonėmis. Dar mažesnis skaičius žmonių ruošiasi verslauti ateityje. (Viltrakytė, 2007). JAV ketinančių verslauti – 50 proc. gyventojų, o moterų verslininkių SVV yra greičiausiai augantis segmentas SVV sektoriuje (Scarborough, 1993, 20). Italijoje ketina verslauti apie 80 proc. gyventojų.

Mokslinėje literatūroje (Kučinskienės, 2006) kaip svarbiausi verslumo bruožai Lietuvoje yra nurodoma:

- *Galimybės* – atradimas ir išnaudojimas;
- *Procesas* – ieškojimas ir organizavimas;
- *Elgesys* – mąstymas ir veikimas;
- *Rezultatai* – siejami rezultatai, pasekmės.

Kita vertus, G. Startienė ir Remeikienė R. (2008) teigia, kad lyčių skirtumai pradedant ir plėtojant verslą yra globalinė problema, nes lygios galimybės nėra iki galo įgyvendintos nei Lietuvoje, nei daugelyje kitų šalių. Tai rodo, kad stereotipai apie moterų vaidmenį išvirtinę ne tik vaidmenų šeimoje, bet ir verslo klausimais. Ypač moterų SVV tiek pradžia, tiek vystymui reikalinga parama, kurių viena pagrindinių formų yra valstybinė parama (Ginevičius, Podvezko, Bruzgė, 2008). Mokslinėje literatūroje nurodoma (Adamonienė, Trifonova, 2007), kad net 15 proc. SVV niekada nesinaudojo valstybine parama. Ateities ekonomikos vystymo perspektyvai vis labiau priklausant nuo SVV, plečiantis ekonominei integracijai

Europoje, spartėjant globalizacijos procesams vis svarbesniu tampa informacinių ryšių technologijų naudojimas, plečiantis ekonomikos subjektų galimybes ne tik rinkodaros, bet ir kvalifikacijos kėlimo (organizacinis mokymasis) ir inovacijų skatinimui. Šiuos SVV veiklos aspektus, pagerinančias verslo įėjimo į globalias rinkas galimybes, didinančius verslumo gebėjimus ir skatinančius inovatyvumą tiria T.Damaskopoulos, R.Gatautis, E.Vitkauskaitė (2008).

J.Banytė ir R. Salickaitė (2008) kaip priemonę didinti SVV konkurencingumą analizuoja inovacijų sklaidą ir įsisavinimą. Autorės identifikuoja inovatyvumo dėsningumus rinkoje: 1) socialinės sistemos narių požiūrį į pokyčius, mokslą, tarpusavio santykius; 2) įmonės vadovų glaudų bendradarbiavimą su inovacijas diegiančios komandos nariais ir reguliarią jų komunikaciją. Šie dėsningumai rodo sisteminių požiūrį į SVV vystymą. Šią tyrimų kryptį patvirtina ir A. Maceinos, R. Strazdo ir L.Maciukevičienės (2007) tyrimai, kurie rodo, kad darbuotojų kūrybiškumas ir verslumas sudaro naujų vertybių, inovacijų kūrimo ir sklaidos galimybes. Todėl vadovai turi suvokti darbuotojų inovatyvumą kaip vieną didžiausių vertybių ir sukurti palankią darbo aplinką.

V. Pukelienė ir I.Maksvytienė (2008), vertina, kad pokyčiai gamyboje, įvertinant rinkos sąlygas, galimi tik įmonės ateities veiklos etapuose, todėl su esamomis konkurencinių pranašumų pasekmėmis konkrečiai įmonei tenka susitaikyti ir tokiu būdu savo veiklos praktikoje įgyti patirties. Autorės pagrindžia mintį, kad įmonėje sėkmingą veiklą lemia sugebėjimas nustatyti įmonės konkurencinių pranašumų veiksmų reikšimosi „siauras vietas“, kas leistų hierarchinio valdymo lygiuose išspręsti problemas dar iki produktui patenkant į rinką. Tokia strategija stiprintų įmonės konkurencinius pranašumus ir lemtų geresnius veiklos rezultatus.

Su verslininkų lytimi susiję SVV sėkmę lemiantieji veiksniai Lietuvoje ir ES

2007 metais Eurostatas inicijavo SVV sėkmės veiksnių tyrimą penkiolikoje ES šalių (Smulkių ir vidutinių įmonių verslo sąlygos. Vilnius, 2008). Tyrime dalyvavo šios šalys: Austrija (AT), Čekijos Respublika (CZ), Danija (DK), Estija (EE), Latvija (LV), Lietuva (LT), Liuksemburgas (LU), Portugalija (PT), Prancūzija (FR), Slovakija (SK), Slovėnija (SL), Švedija (SE), Bulgarija (BG), Rumunija (RO). Pagrindinis tarptautinio tyrimo tikslas – sužinoti verslininkų, penkerius metus išsilaikiusių versle, nuomonę apie veiksmus, turėjusius įtakos įmonės veiklai, įvertinti verslo pradžios motyvaciją, sunkumus pirmaisiais veiklos metais, esamą įmonės situaciją, susipažinti su tolimesniais verslo plėtros planais (Smulkių ir vidutinių įmonių verslo sąlygos. Vilnius, 2008). Šiame straipsnyje buvo vertinama verslo sėkmė tik pagal veiklos srities pasirinkimą, verslo pradžios motyvaciją ir verslininkų profesinę veiklą prieš steigiant įmonę. Kai kurių ES šalių verslininkų lytis pagal pagrindines veiklos sritis parodyta 2 lentelėje.

2 lentelė. ES verslininkų lytis pagal pagrindines veiklos

ES šalis	Lytis	Visa pramonė	Statyba	Prekyba	Paslaugos	Viešbučiai, restoranai	Transportas, sandėliavimas, ryšiai	Finansinis tarpininkavimas	Nekilnojamas turtas, nuoma ir kt.
ES	Moteris	8,55	2,16	41,37	98,29	8,08	2,34	3,89	33,62
	Vyras	13,08	21,02	27,44	65,90	4,16	5,97	2,76	25,57
AT	Moteris	4,96	2,12	27,52	92,92	13,10	4,59	0,61	47,08
	Vyras	8,23	14,34	23,24	77,43	6,04	5,81	1,74	40,60
CZ	Moteris	7,43	0,60	33,72	91,97	10,10	2,64	1,76	43,74
	Vyras	21,08	20,77	25,18	58,16	3,27	5,48	1,85	22,39
EE	Moteris	11,34	3,15	34,45	85,50	4,83	8,82	3,57	33,61
	Vyras	11,83	9,63	39,14	78,54	3,65	7,51	3,19	25,05
LT	Moteris	12,03	2,87	47,42	85,10	9,60	5,87	3,87	18,34
	Vyras	18,75	10,63	39,25	70,63	2,96	11,58	1,05	15,79
LV	Moteris	8,56	2,90	46,59	88,53	10,60	4,35	1,45	25,54
	Vyras	16,86	8,00	37,13	75,14	4,20	8,87	1,11	23,83

Šaltinis: sudaryta pagal: Smulkių ir vidutinių įmonių verslo sąlygos, 2008

2 lentelėje pateikti duomenys leidžia teigti, kad ir ES šalyse, ir Lietuvoje SVV moterys ir vyrai dažniausiai užsiima paslaugomis (ES moterys – 98,29 proc., o Lietuvoje – 85,10 proc.; atitinkamai vyrai: 65,9 proc. ir 70,63 proc.). Mažiausiai moterų pagal veiklos sritis ES užsiima transporto sandėliavimo ir ryšių paslaugomis (2,34 proc.), o Lietuvoje – statybų verslu (2,87 proc.). Mažiausiai vyrų pagal veiklos sritis ir ES,

ir Lietuvoje užsiima finansiniu tarpininkavimu (atitinkamai: 2,76 proc. ir 1,05 proc.). Taigi moterys ir vyrai ES ir Lietuvoje dažniausiai užsiima paslaugų verslu, nes sėkmingai įsitvirtinant šioje veiklos srityje ne visada reikia didelių finansinių išteklių, SVV lengviau panaudoti nestandartines, lanksčias darbuotojų užimtumo formas (pvz., darbas ne visą darbo dieną ar savaitę, darbas namuose ir pan.), kurios labai patogios kai kurioms visuomenės narių grupėms (pvz., tėvams auginantiems vaikus, neįgaliesiems ir kt.).

3 lentelėje parodytos dažniausiai tyrimo metu užfiksuotos priežastys paskatinusios Lietuvos ir kitų ES šalių verslininkus pradėti verslą. Įdomu tai, kad Lietuvoje ir ES vyrai ir moterys, išskyrus po tris svarbiausius motyvus, kurie paskatino žmones imtis verslo, nurodė tuos pačius: „*norą būti šeimininku sau pačiam*“, „*perspektyvą uždirbti daugiau pinigų*“ ir „*norą išbandyti save versle*“. Pagrindinis ir svarbiausias motyvas paskatinęs moteris ir vyrus Lietuvoje ir ES užsiimti verslu buvo „*noras būti šeimininku sau pačiam*“. Sutapo visi trys pasirinkimai Lietuvos vyrų, ES vyrų ir moterų. Gauti rezultatai leidžia teigti, jog nepriklausomai nuo šalies ekonominės, kultūrinės, socialinės situacijos, tradicijų ir patyrimo verslo srityje, nepriklausomai nuo lyties svarbiausias sėkmę lemiantis motyvas pradėdamas verslą yra „*noras būti šeimininku sau pačiam*“.

3 lentelė. Dažniausiai užfiksuotos priežastys, paskatinusios Lietuvos ir kitų ES šalių verslininkus pradėti verslą, proc.

Lietuvos moterys	ES moterys
1) noras būti šeimininku sau pačiam (82,24),	1) noras būti šeimininku sau pačiam (73,58),
2) noras išbandyti save versle (76,36),	2) perspektyva uždirbti daugiau pinigų (70,59),
3) perspektyva uždirbti daugiau pinigų (73,93).	3) noras išbandyti save versle (67,19).
Lietuvos vyrai	ES vyrai
1) noras būti šeimininku sau pačiam (83,24),	1) noras būti šeimininku sau pačiam (75,67),
2) perspektyva uždirbti daugiau pinigų (81,20),	2) perspektyva uždirbti daugiau pinigų (73,43),
3) noras išbandyti save versle (73,73).	3) noras išbandyti save versle (68,01).

Šaltinis: sudaryta pagal: *Smulkių ir vidutinių įmonių verslo sąlygos, 2008.*

Dažniausiai tyrimo eigoje užfiksuota Lietuvos ir kitų ES šalių verslininkų profesinė veikla prieš steigiant įmonę parodyta 4 lentelėje.

4 lentelė. Dažniausiai užfiksuota Lietuvos ir kitų ES šalių verslininkų profesinė veikla prieš steigiant įmonę, proc.

Lietuvos	Veikla	Europos Sąjunga
Moterys – 63,90	Buvo darbuotojas	Moterys – 51,82
Vyrai – 54,94		Vyrai – 58,11
Moterys – 12,34	Vadovavo kitai įmonei	Moterys – 11,28
Vyrai – 32,38		Vyrai – 18,42

Šaltinis: sudaryta pagal *Smulkių ir vidutinių įmonių verslo sąlygos, 2008.*

Lietuvos ir kitų ES šalių verslininkų sėkmei, kuriant SVV teigiamai veikė profesinė veikla, kuria jie buvo užsiėmę prieš pradėdami SVV (žr. 4 lentelę). Abiejų lyčių atstovai Lietuvoje ir ES moterys ir vyrai iki pradėdami savo SVV veiklą jau turėjo darbinio patyrimo, be to, dalis jų jau buvo vadovavę kitai įmonei. Toks patyrimas turėjo įtakos naujai pradėto verslo sėkmei.

Pasaulinės ekonomikos vystymasis lemia, kad postmaterialistinės vertybės, tokios kaip lyčių lygybė (vienodas darbo užmokestis ir elgesys darbe), diskriminacijos netaikymas amžiaus, lyties pagrindu, moterų ir mažumų teisės ir pan., pakeitė materialistines vertybes. Pastaruoju laikotarpiu moterų užimtumo, savarankiškumo, darbo užmokesčio didėjimo tendencija yra stebima tiek ES, tiek ir Lietuvoje.

Siekiant išsiaiškinti jaunimo požiūrį į verslininkystę ir jų verslininko prigimtines savybes, apklausti KTU Ekonomikos ir vadybos fakulteto I ir II kurso studentai dieninės ir vakarinės studijų formos studentai. Apklausa buvo atlikta 2009 m. vasario mėn. Apklausai atlikti buvo naudojama 30 klausimų anketa-klausimynas, sudarytas remiantis R.Kenneth (1980) metodika..

Respondentų pasiskirstymas pagal studijų formas ir lytį parodytas 5 lentelėje.

Tyrimo metodika ir jo rezultatų aptarimas

Siekiant išsiaiškinti jaunimo požiūrį į verslininkystę ir jų verslininko prigimtines savybes, apklausti KTU Ekonomikos ir vadybos fakulteto II kurso dieninės ir vakarinės studijų formos studentai. Apklausa

buvo atlikta 2009 m. vasario mėn. Apklausiai atlikti buvo naudojama 30 klausimų anketa-klausimynas, sudarytas remiantis R.Kenneth (1980) metodika.

Respondentų pasiskirstymas pagal studijų formas ir lytį parodytas 5 lentelėje.

5 lentelė. Pagrindinės respondentų charakteristikos ir jų požiūris į verslumą

Studijų forma	Respondentų skč.	Respondentai pagal lytį		Vyrų				Moterys											
								D+N				D				N			
								no	vn	no	ne	nž	no	vn	no	ne	nž		
		V	M	vn	D	N		no	vn	no	ne	nž	vn	no	ne	nž			
					no	no	nž												
<i>Dieninė</i>	50	13	37	12	4	8	1	18	1	1	-	-	35	17	2	17			
-amžius, m	20,2	20,2	20,1																
- balai	9,4	9,8	9,3	9,8	10,5	9,5	9	9,2	6	6	-	-	9,4	9,9	8,5	8,9			
<i>Vakarinė</i>	35	10	25	5	5	5	-	14	13	8	1	4	12	6	-	6			
-amžius, m	21,9	22,0	21,9																
- balai	10,0	10,6	9,8	10,6	11	10,2	-		10,1	9,9	10	10,5	9,5	9,5	-	9,5			
<i>Iš viso</i>	85	23	62	10,2															

Lentelėje simboliais pažymėta: V – vyrai; M – moterys; D – dirbantys studentai; N – nedirbantys studentai; vn – viso nori tapti verslininkais iš dirbančiųjų ir nedirbančiųjų studentų tarpo; no – nori tapti verslininkais; ne – nenorėtų tapti verslininkais; nž – nežino, ar norėtų tapti verslininkais.

Anketinės apklausos metu buvo apklausti 85 studentai. Respondentų amžiaus vidurkis pagal studijų formas: dieninės formos – 20,2 metų, vakarinės – 21,9 metų. Detalesnė charakteristika pagal apklaustųjų lytį pateikta 5 lentelėje. Dieninėje studijų formoje studijuojančiųjų tarpe dirba 30,8 proc. vyrų ir 2,7 proc. moterų. Dirbančių dieninės studijų formos studentų verslumas yra vienu balu didesnis (10,5 balai), negu nedirbančių (9,5 balai). Dieninėje studijų formoje besimokančių dirbančių merginų verslumas (6,0 balo) yra netgi žymiai mažesnis už nedirbančių, bet norinčių tapti verslininkėmis verslumą (9,9 balo). Bendras merginų verslumo lygis yra 9,3 balo, jis yra mažesnis už vyrų – 9,8 balo.

Vakarinėje studijų formoje besimokančių vyrų studentų tarpe dirbančių yra 50 proc., moterų – 52 proc. Vakarinė studijų formos dirbančių studentų verslumas (11,0 balų) didesnis negu nedirbančių studentų verslumas (10,2 balo). Vakarinėje studijų formoje besimokančių dirbančių ir norinčių moterų verslumas yra 9,9 balo ir yra nežymiai didesnis už nedirbančių, bet norinčių tapti verslininkėmis moterų verslumą – 9,5 balų.

Tyrimas rodo, kad vakarinėje studijų formoje besimokančių vyrų bendras verslumas yra 10,6 balo ir jis didesnis, negu dieninėje formoje besimokančių vyrų bendras verslumas 9,8 balo. Vakarinėje studijų formoje besimokančių moterų bendras verslumas yra 9,8 balo ir jis didesnis, negu dieninėje formoje besimokančių moterų bendras verslumas, kuris yra 9,3 balo.

Atliekant tolimesnius tyrimus būtina nustatyti veiksnius sąlygojančius verslumo galimybių didėjimą, nes esamas studentų, tiek vakarinės, tiek dieninės, tiek pagal lytį verslumas yra labai panašus ir žemas. R.Kenneth nuomone, kurio metodika buvo remtasi atliekant tyrimą, teigia, kad verslumas iki 10 balų rodo, kad abejotina, jog bus pasiekta sėkmė versle. Tuo tarpu, kai verslumo balai yra nuo 11 iki 15, anot metodikos autoriaus, tai rodo, kad balų reikšmė yra pereinamojoje zonoje, tačiau rimtas darbas ir pastangos gali duoti gerų rezultatų užsiimant verslu.

Išvados

Viena svarbiausių straipsnyje nagrinėtų moterų SVV charakteristikų yra tai, kad moterys verslininkės laikosi ypač aktyvaus teigiamo požiūrio ir iniciatyvų pritaikant ir naudojant mokymąsi, investicijas ir darbo rinkoje. Jos ne tik susiduria su naujais ir sudėtingais uždaviniais, bet randa ir įvairių galimybių jiems įgyvendinti. Tuo tikslu jos puikiai išnaudoja ir tarptautinį moterų verslininkų patyrimą.

Straipsnyje analizuojama moterų verslumo, SVV galimybės ir jų kaita Lietuvos ir globalioje ekonomikoje. Aptariama užimtumo politika darbo rinkoje lyčių lygybės aspektu. Apibendrinti 2007 m. Eurostato atlikto tyrimo *Smulkaus ir vidutinio verslo sėkmės veiksniai Lietuvoje ir Europos Sąjungos šalyse* rezultatai atsižvelgiant į verslininko lytį, kuriame dalyvavo 15 ES šalių. Remiantis šio tyrimo rezultatais buvo nustatyti su verslininkų lytimi susiję SVV sėkmę lemiantieji veiksniai Lietuvoje ir ES.

Siekiant išsiaiškinti jaunimo požiūrį į verslininkystę ir jų verslininko prigimtinės savybės, apklausti KTU Ekonomikos ir vadybos fakulteto II kurso dieninės ir vakarinės studijų formos studentai. Tyrimo metu remiantis R.Kenneth metodika nustatyta, kad nepriklausomai nei nuo respondentų studijų formos, nei nuo lyties jų verslumas yra žemas.

Literatūra

1. Adamoniene, R., Trifonova, J. (2007). 'The state support for small and medium sized companies: general and practical aspects of Lithuania', *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*(1), pp.16-21.
2. Bagdonas, E., Kazlauskienė, E. (1997). *Biznio įvadas. Vadovėlis*. Kaunas: Technologija.
3. Banyte, J. and R. Salickaite (2008). 'Successful diffusion and adoption of innovation as a means to increase competitiveness of enterprises', *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*(1), pp. 48-56.
4. Baumbeck, C. M., Mancuso, J. (1987). *Entrepreneurship and venture management*. Englewood Cliffs N.J.: Prentice-Hall.
5. Čiburienė, J., Guščinskienė, J. (2008). Darbo rinkos struktūros pokyčiai integracijos į Europos Sąjungą sąlygomis. *Ekonomika ir vadyba*, 475-483.
6. Damaskopoulos, T., R. Gatautis and E. Vitkauskaitė (2008). 'Extended and dynamic clustering of SMEs', *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*(1), pp. 11-21.
7. Ginevicius, R., V. Podvezko and S. Bruzge (2008). 'Evaluating the Effect of State Aid to Business by Multicriteria Methods', *Journal of Business Economics and Management*, vol. 9(3), pp. 167-180.
8. Jasinavičius, R. Verslumas ir lyderystė. 2006, Prieiga per internetą: <http://209.85.129.132/search?q=cache:aLo9jFZTEJcJ:finansai.dtiltas.lt/engine/download.php%3Fid%3D20+verslumas&hl=lt&ct=clnk&cd=1&gl=lt&client=firefox-a>
9. Kenneth, R. Van Voorhis (1980). *Entrepreneurship and small business management*. New York: Allyn and Bacon.
10. Kučinskienė, M. Verslumas ir aplinkos dinamiškumas, 2006. Prieiga per internetą: <http://www.vtvk.lt/index.php?n=407&l=lt>
11. Lydeka, Z. (2001). *Rinkos ekonomikos tapsmas: teoriniai svarstymai*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
12. Maceina, A., Strazdas, R., Maciukeviciene, L. (2007). *VERSLAS: TEORIJA IR PRAKTIKA-BUSINESS: THEORY AND PRACTICE*, Vol VIII, No 1, 44-50.
13. Hausman, R., Tyson, L.D., Zahidi, S. (2007). *The Global gender gap. Report*. Geneva, World Economic forum.
14. Galininė, B., Melnikas, B., Miškinis, A., Valentinavičius, S., Barzdenytė, Br., Stanikūnas, R., Balčiūnas, N., Svetikas, K., Ragauskienė, E., Neciunskas, A., Albaitytė, G., Štilinis, R. (2007). *Ekonomikos modernizavimas. Nauji iššūkiai ir ekonomikos prioritetai*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
15. Pukeliene, V. and I. Maksvytiene. (2008). 'Economy scale impact on the enterprise competitive advantages', *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*(2), pp. 49-54.
16. Rakauskienė, O.G. (2006). *Valstybės ekonominė sistema*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
17. Reingardienė, J. Lyčių lygybės strategija ir užimtumo politika Europos Sąjungoje, 2004. Prieiga per internetą: <http://www.gap.lt/lt/jrll>
18. Scarborough, N.M., Zimmerer, T.W. (1993). *Effective small business management*. USA: Macmillan Publishing Company.
19. Smulkių ir vidutinių įmonių verslo sąlygos. Vilnius, 2008. Prieiga per internetą: http://www.stat.gov.lt/lt/catalog/viewfree/catalog/list/?cat_y=1&cat_id=4&id=1386&PHPSESSID=4cf290939b1cea2872a917dfdbcfb2c2
20. Startiene, G. and R. Remeikiene. (2008). 'Gender gap in entrepreneurship', *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*(5), pp. 95-103.
21. Viltrakytė, S. Menkas verslumas atsilieps šalies ūkiui. 2007. Prieiga per internetą: <http://www.vtv.lt/naujienos/ekonomika/menkas-verslumas-atsilieps-salies-ukiui.html>
22. *Women leadership. Women Presidents' organization.*, 2008.

THE CHANGES OF LITHUANIAN ENTREPRENEURSHIP POSSIBILITIES FOR WOMEN IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Jurate Guscinskiene, Jadvyga Ciburiene

Summary

This article analyzes one of the most important characteristics of women in SMEs is the fact that women entrepreneurs in particular, take the active approach and positive initiatives by adapting and using learning, investing and adaptating, as they are faced with new challenges and opportunities, the perception of the role of innovation. The article examines women's entrepreneurship, SME access and change the Lithuanian economy and the global economy. Discussed in the labor market employment policy of gender equality aspect. Summarized in 2007 Eurostat survey of small and medium business success factors in Lithuania and the European Union countries, the results taking into account the sex of the entrepreneur, which was attended by 15 EU countries. Based on the results of this survey were determined the success factors based on the gender of entrepreneurs of SMEs in EU and Lithuania. An exploratory questionnaire was used in the research. The evaluation and ranging scales were used, seeking from respondents – the students of different study forms in Kaunas University of technology (KTU) in 2009 year – to get more information and correct evaluation about youth entrepreneurship and the entrepreneur's natural features.

Keywords: entrepreneurship, women in business, changes of opportunities, integration.